

ВІДГУК

**офіційного опонента на дисертаційну роботу Коцюри Ольги Олександрівни
«Лінійні розміри великих кутніх зубів та їх зв'язок із показниками
кефалометрії у практично здорових чоловіків із різних регіонів України»,
подану на здобуття наукового ступеня кандидата медичних наук
за спеціальністю 14.03.01 - нормальна анатомія до спеціалізованої вченої
ради Д 05.600.02 при Вінницькому національному медичному
університеті ім. М. І. Пирогова**

Актуальність теми

З давніх часів людина намагалась визначити основні принципи та закономірності, які дозволили б описати такі суб'єктивні поняття як гармонія, краса та естетика. Відомо, що зубо-щелепна система складає третину лиця – саме тому, незначні відхилення від нормального розвитку верхньої та нижньої щелеп, відхилення у положенні, розмірі та формі зубів відразу стають помітними, що викликає природне бажання щодо корекції цих відхилень не лише з боку естетики, але й функції.

Сучасна відновна та естетична стоматологія накопичила величезний арсенал технік і методик відновлення втрачених або зруйнованих зубів і коренів. Проте, питанню їх розмірів та етнічних і популяційних особливостей сучасна стоматологія приділяє недостатньо уваги. Реставрація часто проводиться не лише індивідуально, але й керуючись естетичними уподобаннями стоматолога або зубного техника. Саме тому об'єктивна оцінка морфологічного стану зубо-щелепної системи пацієнтів є необхідною ланкою в системі комплексного клінічного обстеження при виконанні реставраційних робіт.

Одонтологія представляє собою не тільки розділ стоматології, але використовується як окремий розділ науки в антропології та анатомії. Одонтологія охоплює питання, пов'язані з анатомією, фізіологією і патологією органів жування і порожнини рота, розглядаючи їх не ізольовано, а у зв'язку із загальним станом організму людини та соціальними умовами його існування. Серед багатьох методів дос-

лідження в одонтології, на сьогоднішній день, найбільш розповсюдженим методом параклінічної діагностики зубо-щелепної системи, який дозволяє отримати точні дані, є комп'ютерна томографія. За допомогою даного методу можливо отримати трьохвимірний об'єкт, максимально наближений до дійсності.

Як відомо, великі кутні зуби – це зуби, які відіграють велику роль при жуванні (molaris – жорно). В Україні досі не вивчені розмірні варіації зубів цієї групи у здорового населення, їх особливостей у представників різних краніотипів і типів обличчя та залежності цих розмірів від кефалометричних показників. Тому, встановлення у практично здорових чоловіків першого зрілого віку із різних адміністративно-територіальних регіонів України комп'ютерно-томографічних лінійних розмірів великих кутніх зубів, їх особливостей у представників різних краніотипів і типів обличчя та залежності даних розмірів від кефалометричних показників є надзвичайно важливою та актуальною проблемою у сучасній анатомії, стоматології та медицині загалом. Саме у такому напрямку і виконано представлене дисертаційне дослідження.

Дисертаційна робота зареєстрована як ініціативна наукова тематика, що виконується у Вінницькому національному медичному університеті ім. М. І. Пирогова “Лінійні розміри великих кутніх зубів та їх зв'язок із показниками кефалометрії у практично здорових чоловіків із різних регіонів України” (№ державної реєстрації: 0118U003453). Автор є безпосереднім виконавцем названої теми.

Ступінь обґрунтованості наукових положень, висновків і рекомендацій, сформульованих у дисертації, їх достовірність і новизна, повнота їх викладу в опублікованих працях

Автором проведено глибокий патентно-інформаційний пошук і детально проаналізована література за останні десятиліття. Дисертаційне дослідження Коцюри Ольги Олександрівни виконано на сучасному науковому рівні та достатньому досліджуваному матеріалі, а саме 200 практично здорових чоловіків, віком від 22 до 35 років, у третьому поколінні мешканців різних адміністративно-

територіальних регіонів України, яким було проведено кефалометричне та конусно-променеве комп'ютерно-томографічне дослідження. Автором сформульовані конкретні мета і завдання дослідження. У даному дослідженні автор поставив за мету встановити у практично здорових чоловіків першого зрілого віку із різних адміністративно-територіальних регіонів України комп'ютерно-томографічні лінійні розміри великих кутніх зубів, їх особливості у представників різних краніотипів і типів обличчя та залежності даних розмірів від кефалометричних показників.

Використані методи досліджень сучасні та високоінформативні: комп'ютерно-томографічні одонтометричні – для визначення та для встановлення комп'ютерно-томографічних розмірів великих кутніх зубів; кефалометричні – для визначення краніотипу та типу обличчя; статистичні – для обґрунтування об'єктивності результатів дослідження. Вони повністю достатні для адекватного вивчення поставлених у дисертаційній роботі мети та завдань. Первинна наукова документація повністю відображає отримані результати, вони ретельно оброблені та узагальнені.

Ретельна статистична обробка фактичного матеріалу з використанням загальноприйнятих методів варіаційної статистики, була проведена у ліцензійному пакеті "Statistica 6.1" з використанням непараметричних методів оцінки отриманих результатів, переконливо свідчить про достовірність отриманих результатів, а їх обговорення та висновки дозволяють стверджувати про достатній рівень обґрунтованості сформульованих автором наукових положень, які доповідались на науково-практичних конференціях та конгресах. Для розробки моделей індивідуальних лінійних розмірів великих кутніх зубів у залежності від кефалометричних показників застосовували метод покрокового регресійного аналізу.

У 17 опублікованих наукових працях (з них 8 самостійних) повністю викладені результати дисертаційного дослідження. Серед публікацій – 10 статей у фахових наукових виданнях (з них 5 статей в журналах, що включені до міжнародних наукометричних баз, у тому числі 3 – до наукометричної бази Web of Science). 1 стаття – опублікована в закордонному науковому журналі (Польща), що входить до наукометричної бази Scopus. Отримане авторське свідоцтво на твір. Отримані ре-

зультати досліджень та основні положення дисертаційної роботи були достатньо оприлюднені на фахових наукових форумах.

Теоретичне і практичне значення результатів дослідження

Дисертаційній роботі Коцюри О. О. притаманний високий науково-методичний рівень. Автором вперше встановлені регіональні, краніотипологічні та фаціотипологічні відмінності комп'ютерно-томографічних лінійних розмірів великих кутніх зубів та їх коренів у практично здорових чоловіків України. Встановлені межі процентильного розмаху комп'ютерно-томографічних лінійних розмірів великих кутніх зубів у практично здорових чоловіків із різних адміністративно-територіальних регіонів України, різних краніотипів та типів обличчя загалом, а також у представників центрального регіону України, та розроблена на основі регресійних моделей, комп'ютерна програма «TeethNorm» для визначення індивідуальних метричних характеристик великих кутніх зубів у залежності від кефалометричних показників чоловіків із різних регіонів України, дозволяють покращити діагностику і лікування стоматологічної патології.

Основні наукові та практичні положення і висновки роботи включено в навчальний процес на кафедрах анатомії людини і ортопедичної стоматології Вінницького національного медичного університету ім. М. І. Пирогова; анатомії людини Національного медичного університету імені О. О. Богомольця; нормальної анатомії Львівського національного медичного університету імені Данила Галицького; анатомії людини Тернопільського національного медичного університету імені І. Я. Горбачевського; анатомії, топографічної анатомії та оперативної хірургії Вищого державного навчального закладу України «Буковинський державний медичний університет».

Оцінка змісту дисертації, її завершеності в цілому та ідентичності змісту автореферату й основних положень дисертації

Дисертаційна робота Коцюри О. О. «Лінійні розміри великих кутніх зубів та їх зв'язок із показниками кефалометрії у практично здорових чоловіків із різних ре-

гіонів України» побудована за традиційною схемою і складається з анотації, змісту, переліку умовних позначень, символів, одиниць, скорочень та термінів, вступу, огляду літератури, розділу «Загальна методика й основні методи досліджень», трьох розділів власних досліджень, аналізу і узагальнення отриманих результатів, висновків, списку використаних джерел і трьох додатків.

Дисертація викладена на 281 сторінках, з яких 147 сторінок залікового машинописного тексту. Перелік використаних джерел літератури включає 275 найменувань, з яких 111 викладені кирилицею та 164 – латиницею. Робота ілюстрована 7 рисунками і 63 таблицями.

В «Анотації» представлені найбільш вагомі результати проведеного дисертаційного дослідження та представлений список публікацій здобувача за темою дисертації.

Вступ дисертації викладений на 8 сторінках, написаний відповідно до рубрик, регламентованих МОН України. У ньому висвітлено актуальність дисертаційної роботи, її зв'язок з науковими програмами, обґрунтовані необхідність проведення наукової роботи, мета та шляхи її вирішення, об'єкт, предмет та методи дослідження, наукова новизна отриманих результатів та їх практична цінність. Наведений особистий внесок здобувача і результати апробації дисертації. Завдання дослідження аргументовані та адекватні поставленій меті.

Перший розділ присвячений огляду літератури, складається з 3-х підрозділів, викладений на 22 сторінках. В ньому представлений аналіз літератури щодо будови великих кутніх зубів а також сучасні можливості використання одонтометричних та кефалометричних характеристик у стоматологічній практиці. В 1-му підрозділі автор аналізує дані літератури про гістогенез розвитку зубів, особливості будови великих кутніх зубів та клінічні а також параклінічні методи їх дослідження. В 2-му підрозділі представлені дискусійні питання щодо особливостей показників кефалометрії та одонтометрії в залежності від етнічної чи регіональної приналежності. У цьому підрозділі достатньо вичерпно наведено і розкрито роль взаємозв'язку кефалометричних і одонтометричних показників. На думку автора, індивідуалізований комплексний підхід до вивчення стоматологічного статусу повинен включа-

ти в себе облік всіх основних факторів формування індивідної різноманітності, в тому числі одонтометричних та кефалометричних характеристик. В 3-му підрозділі наведені дані щодо питань сучасних можливостей використання одонтометричних та кефалометричних характеристик у стоматологічній практиці. За підсумком автора кожне нове дослідження дозволяє прибирати «білі плями» та покращувати імплементацію новітніх даних, що вкотре підкреслює актуальність досліджуваної тематики. Зміст даного розділу повністю відповідає характеру дисертаційного дослідження. Написаний він грамотно і свідчить про достатню інформованість автора по даній науковій тематиці та вміння критично аналізувати літературні джерела. Критично оцінюючи роботи попередніх авторів дисертант у короткому резюме називає ті питання, що залишилися невирішеними і обґрунтовує необхідність проведення досліджень у цій області. Результати досліджень даного розділу дисертації відображені в науковій статті у фаховому журналі.

В розділі 2 «Загальна методика й основні методи досліджень» наведена загальна характеристика матеріалу та проведений опис застосованих методик дослідження. Для вирішення поставлених завдань дослідження автор використав значний арсенал різноманітних методів, серед яких варто відмітити конусно-променеве комп'ютерно-томографічне дослідження, яке дозволило проводити вимірювання перших та других великих кутніх зубів правої та лівої сторін верхньої та нижньої щелеп: висоти зуба; висоти коронки зуба; довжини піднебінного, ближнього та дальнього коренів, присінково-язикових розмірів коронки і шийки зуба; мезіодистальних розмірів коронки і шийки зуба. Використані методи дослідження адекватні меті і завданням, сучасні та інформативні і забезпечують високий рівень достовірності отриманих даних та дозволяють оцінити проблему, що досліджує автор. Розділ викладений на 10 сторінках, ілюстрований 7 рисунками та 2 таблицями. Результати досліджень даного розділу дисертації відображені в 2 наукових статтях у фахових журналах (одна з них в закордонному фаховому виданні, що входить до наукометричної бази Scopus) та тезах науково-практичної конференції.

У наступних трьох розділах автор представив результати власних досліджень.

Третій розділ «Комп'ютерно-томографічні розміри коронок великих кутніх зубів у практично здорових чоловіків із різних регіонів України та в залежності від форми голови або типу обличчя» складається з трьох підрозділів, які присвячені регіональним відмінностям розмірів коронок великих кутніх зубів та їх коренів без урахування краніотипу та типу обличчя, а також у чоловіків із різною формою голови і різним типом обличчя. Автором встановлені регіональні, краніотипологічні та фаціотипологічні відмінності комп'ютерно-томографічних розмірів великих кутніх зубів у практично здорових чоловіків України. Найбільша кількість регіональних відмінностей комп'ютерно-томографічних розмірів великих кутніх зубів встановлена для мезіо-дистальних і присінково-язикових розмірів коронок верхніх зубів, висоти коронок зубів, а також довжини ближнього кореня нижніх перших великих кутніх зубів; краніотипологічних – для присінково-язикових розмірів коронки та шийки верхніх зубів, мезіо-дистальних розмірів шийки верхніх других великих кутніх зубів, а також довжини дальнього кореня нижніх перших великих кутніх зубів; фаціотипологічних – для мезіо-дистальних розмірів коронки верхніх зубів, мезіо-дистальних розмірів шийки других верхніх великих кутніх зубів і висоти та довжини дальнього кореня других нижніх великих кутніх зубів. Результати досліджень, які представлені в даному розділі дисертації, відображені в трьох наукових статтях у фахових журналах та двох тезах науково-практичних конференцій. Розділ викладено на 43 сторінках, відрізняється переконливими даними, ілюстрований 3 таблицями, які доповнюють текст, роблять вірогідними усі висновки і положення цього розділу дисертації.

Четвертий розділ «Комп'ютерно-томографічні розміри коронок великих кутніх зубів та їх коренів у практично здорових чоловіків центрального регіону України в залежності від форми голови або типу обличчя» складається з двох підрозділів. У даному розділі автором встановлено, що у практично здорових чоловіків різних краніотипів і типів обличчя, мешканців центрального регіону України, встановлені відмінності комп'ютерно-томографічних розмірів великих кутніх зубів. Найбільша кількість краніотипологічних відмінностей розмірів великих кутніх зубів у чоловіків центрального регіону України встановлена на верхній щелепі між долі-

хоцефалами та гіпербрахіцефалами, а на нижній щелепі – між мезоцефалами та гіпербрахіцефалами. Найбільша кількість фаціотипологічних відмінностей розмірів великих кутніх зубів у чоловіків центрального регіону України встановлена на верхній щелепі лише для довжини присінкового дальнього кореня правого другого зуба між представниками із дуже вузьким обличчям та іншими типами обличчя, а на нижній щелепі – між представниками з широким обличчям та з середнім і дуже вузьким обличчям. Результати досліджень, які представлені у даному розділі дисертації, відображені в двох наукових статтях у фахових журналах (обидві включені до міжнародної наукометричної бази Web of Science). Розділ викладений на 30 сторінках, відрізняється ретельним аналізом досліджуваних показників та їх обґрунтованими висновками. Ілюстрований двома таблицями.

П'ятий розділ «Регресійні моделі комп'ютерно-томографічних розмірів великих кутніх зубів у практично здорових чоловіків із різних регіонів України в залежності від особливостей кефалометричних показників та форми голови і типу обличчя» складається з п'яти підрозділів і є одним з основних і вагомих розділів власних досліджень. У даному розділі автором відображено регресійні моделі комп'ютерно-томографічних розмірів великих кутніх зубів у практично здорових чоловіків із північного, південного, центрального, західного та східного регіонів України в залежності від особливостей кефалометричних показників та форми голови і типу обличчя. Основний результат досліджень, проведених в даному розділі: на основі особливостей кефалометричних показників, краніютипу і типу обличчя побудовані достовірні регресійні моделі індивідуальних лінійних розмірів великих кутніх зубів із коефіцієнтом детермінації більшим, ніж 0,5 у практично здорових чоловіків північного (7 моделей), південного (12 моделей), центрального (2 моделі), західного (14 моделей) і східного (5 моделей) регіонів України. В цілому розділ викладений інформативно, ілюстрований 40 таблицями, що наочно доповнюють текст дисертаційної роботи. Результати досліджень, які представлені у даному розділі дисертації, відображені в двох наукових статтях у фахових журналах, що включені до міжнародних наукометричних баз та двох тезах науково-практичних

конференцій. Дисертантом також отримано свідоцтво про реєстрацію авторського права на твір.

У розділі «Аналіз та узагальнення результатів дослідження» представлена у стислій формі підсумкова оцінка усієї роботи, яка свідчить про наукову ерудицію автора. Розділ носить аналітичний характер, дисертант аргументовано, порівнюючи з даними інших авторів, наводить результати виконаних ним наукових досліджень і наочно резюмує наукову і практичну значимість дисертації. Даний розділ містить 30 сторінок. Текст розділу проілюстрований 6 таблицями.

Висновки у кількості 7, базуються на отриманому фактичному матеріалі, переконливі, аргументовані, повністю відповідають меті та поставленим завданням, не викликають сумніву щодо достовірності.

Список використаних джерел, що містить 275 бібліографічних джерел, з яких 111 вітчизняних та 164 іноземних авторів, оформлено відповідно до загальних бібліографічних вимог.

У трьох додатках наведені публікації здобувача за темою дисертації та відомості щодо апробації результатів дисертації, акти впровадження результатів дисертаційного дослідження та 10 таблиць з цифровим матеріалом та результатами статистичної обробки отриманих даних.

Опубліковані роботи повністю відображають основний зміст дисертації. Автореферат дисертації написаний згідно вимог МОН України. Його зміст відповідає суті та основним положенням дисертації, які виносяться на захист.

Рекомендації щодо подальшого використання результатів дисертації в практиці

Результати досліджень, які представлені в дисертації, авторефераті та наукових публікаціях рекомендовані до використання в науковій та навчальній роботі морфологічних та стоматологічних кафедр закладів вищої медичної освіти, науково-дослідних лабораторій а також практичній діяльності анатомів і лікарів-стоматологів.

Зауваження щодо оформлення та змісту дисертації.

1. У першому розділі дисертації трапляються посилання на літературні джерела минулого століття. Дещо ускладнює сприйняття матеріалу дисертації наявність у даному розділі як анатомічної, так і стоматологічної (клінічної) термінології, які характеризують однорідні поняття.

2. П'ятий розділ, на мою думку, є надмірний по об'єму. Ускладнює сприйняття матеріалу велика кількість таблиць, які розділені на дві частини.

3. Текст дисертації та автореферату містить окремі орфографічні помилки, наприклад, в меті та завданнях дослідження має місце орфографічна помилка, а саме, вираз «адміністративно-територіальних регіонів» варто замінити на «адміністративно-територіальних регіонів»; словосполучення на сторінці 47 дисертації «стоматологічне дослідження» варто виправити на «стоматологічне дослідження».

Зауваження, що виникли при рецензуванні дисертації не мають принципового значення і не впливають на загальну позитивну оцінку роботи. Взагалі дисертаційна робота і автореферат викладені грамотною українською мовою, відрізняються гарним оформленням, змістовністю. Проведений великий об'єм досліджень, який всебічно охоплює проблему що вивчається.

Під час рецензування дисертаційної роботи до автора виникли наступні запитання:

1. Чому у Вашій роботі Ви не проводили дослідження лінійних розмірів коронок третіх великих кутніх зубів та їх коренів?

2. Яке практичне значення розроблених Вами регресійних моделей розмірів великих кутніх зубів в залежності від особливостей кефалометричних показників у практично здорових чоловіків із різних регіонів України?

Висновок про відповідність дисертації встановленим вимогам

Дисертаційна робота Коцюри Ольги Олександрівни «Лінійні розміри великих кутніх зубів та їх зв'язок із показниками кефалометрії у практично здорових чоловіків із різних регіонів України» є закінченим науковим дослідженням, присвяче-

ним вирішенню актуальної наукової задачі — встановлення у практично здорових чоловіків першого зрілого віку із різних адміністративно-територіальних регіонів України комп'ютерно-томографічних лінійних розмірів великих кутніх зубів, їх особливостей у представників різних краніотипів і типів обличчя та залежності даних розмірів від кефалометричних показників. За своєю актуальністю, обсягом проведеного дослідження, науковою новизною, теоретичною і практичною цінностями, глибиною аналізу, ступенем обґрунтованості та достовірністю висновків і положень дисертація Коцюри Ольги Олександрівни повністю відповідає вимогам п. 11 «Порядку присудження наукових ступенів», затвердженого Кабінетом Міністрів України від 24 липня 2013 № 567 від 24.07.2013 зі змінами, внесеними згідно з Постановами Кабінету Міністрів № 656 від 19.08.2015 року, № 1159 від 30.12.2015 року та № 567 від 27.07.2016 року щодо кандидатських дисертацій, а її автор заслуговує присвоєння наукового ступеня кандидата медичних наук за спеціальністю 14.03.01 – нормальна анатомія.

Офіційний опонент:

**Професор кафедри анатомії людини
Національного медичного університету
імені О. О. Богомольця**

доктор медичних наук, професор

І. В. Дзевульська

Підпис професора Дзевульської І. В. засвідчую

**Вчений секретар Національного
медичного університету
імені О. О. Богомольця**

